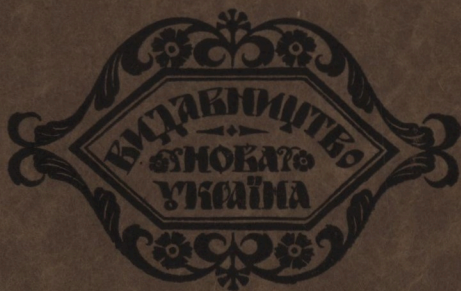

и 1522
КАРЛО КОБЕРСЬКИЙ

ГОСПОДАРСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ

(ПРО ДЕРЖАВУ ГІЛЬДІЙ)

ПРАГА—БЕРЛІН 1923
ВИДАВНИЦТВО „НОВА УКРАЇНА“

КАРЛО КОБЕРСЬКИЙ

50436

ГОСПОДАРСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ

(ПРО ДЕРЖАВУ ГІЛЬДІЙ)

ПРАГА—БЕРЛІН 1923
ВИДАВНИЦТВО „НОВА УКРАЇНА“

u 1522

SLOVANSKÁ KNIHOVNA

3186252717

Друковано в друкарні К. І. РЕДЕРА, тов. з обм. порукою в ЛЯЙПЦІГУ.

Коли ідентифікувати слово „большевизм“ зі словом „революція“, то можна сказати не всю правду. Большевизм має революційну мету, однак йде до неї шляхом зовсім не новим: шляхом централістичної диктатури й державного примусу. Методами Романових. У чому тут слід якоїнебудь духової революції? Дубиною Петра Великого стараються большевики похитати історію в бажаному їм напрямку. Людина в них не творче індивідуум, а мертвий матеріал у руках державного апарату. З цього погляду революція в Росії не принесла нічого нового. Міняється ціль держави, однак методи, вся психіка державних провідників, осталися ті ж самі. А в результаті, громадянин, як ненавидів старий державний апарат і ставився негативно до всіх починань офіційних чинників, таксамо робить і тепер.

Приблизно те ж саме помічається в середній та західній Європі, хоч не так яскраво. Кількалітній період стану облоги в Англії в час світової війни, скріплення державного натиску на громадянство, з усіма негативними наслідками цього роду системи, як державне примусове районування харчів, одягу й т. д., мілітаризація фабрик то-що, — все те, з закінченням війни, викликає енергійну реакцію робітничих мас. Воєнні переживання вилилися в буйну страйкову хвилю й покликали до життя низку програм перебудови державно-господарського ладу на принципі самоврядування, не лише політично-державного, але й, головним чином, господарського. І тут зустрічаємо відразу те ж саме явище, яке ми сконстатували в Росії: міняють цілі, але не так легко міняється психіка й методика революційних рухів. Як у основу політичної структури Вел. Британії від кількох соток літ лягло самоврядування льокальних оди-

ниць, так і в соціально-господарському руху останніх часів на перший план висовується принцип господарського самоврядування.

Без огляду на долю й недолю соціалістичного експерименту (методами дубини) в Росії, без огляду на кривавий неуспіх спроб пролетарських революцій у середній Європі, факт зостається фактом, що ми живемо під льозунгом соціалізму. Він, сказавши словами ліберально-буржуазного економіста Мізеса*) — „є гаслом наших днів. До нього лишнуть маси, він надає стиль нашій добі.“

„Політика культурних народів скермована не на що інше, як на поступне здійснення соціалізму. Останніми роками політика соціалізації ще значно скріпилась і утвердилась. Деякі народи зробили навіть спроби перевести соціалістичну програму за одним замахом, до його останніх деталей... Принципової опозиції соціалізм не зустрічає ніде. Не знайдеться сьогодні ніодної впливової партії, яка б осмілилася з легким серцем обстоювати строго приватну власність на засоби продукції... Навіть противники соціалізму стоять цілим своїм еством під подихом його ідей. Коли вони (як, наприклад, партії, що, здебільшого, зуть себе „міщанськими“ або „хліборобськими“) поборюють соціалізм тільки зі становища окремих інтересів своїх кляс, то тим самим посередно признають правильність соціалістичної аргументації, бо коли не можна соціалістичній програмі закинути щонебудь інше, а тільки те, що вона порушує особисті інтереси якоїсь частини людей, то тим самим підтверджується ця програму...“**).

І хоч автор, доцент віденського університету й секретар торговельної палати, і старається в названій солідній книзі доказати нездійснюваність соціалістичного ідеалу, то вже наведені вгорі необережні слова про практичне, крок за кроком („schrittweise“) здійснювання від довшого часу постулатів соціалізму, обезцінюють усю його дальшу аргументацію.

Живим аргументом скріплення впливу робітництва є раптовий зріст робітничих професійних спілок останніми роками. Для ілюстрації кілька статистичних дат:

*) L. Mises, Die Gemeinwirtschaft, Jena 1922, Fischer.

**) Там же, передмова.

У Вел. Британії (Європ. Англії) було членів трейд-юніонів (в круглих цифрах):

в р. 1892 — $1\frac{1}{2}$ мільона	в р. 1917 — $5\frac{1}{4}$ мільона
„ „ 1901 — 2 мільони	„ „ 1918 — $6\frac{1}{2}$ „
„ „ 1910 — $2\frac{1}{2}$ „	„ „ 1919 — $7\frac{1}{2}$ „
„ „ 1913 — 4 „	

У Франції:

в р. 1890 — 139 000	в р. 1910 — 977 000
„ „ 1900 — 491 000	„ „ 1919 — 2 мільони

В Америці:

в р. 1890 — 200 000	в р. 1919 — 3 200 000
„ „ 1911 — 1 700 000	„ „ 1920 — 4 000 000
„ „ 1917 — 2 300 000	в „Американській федерації праці“.

Окрім цього, залізничники — $\frac{1}{2}$ мільона й інші дрібні союзи.

В Польщі:

в р. 1919 — 947 000, між ними — самих хліборобських робітників — 150 000

В Чехословаччині:

в р. 1918 — було під кінець 1918. р. — 161 247, а вже під кінець — 727 000, між ними хліборобських робітників — 179 650.

В Німеччині:

в р. 1891 — 278 000	в р. 1919 — поверх $5\frac{1}{2}$ мільона
„ „ 1904 — поверх $1\frac{1}{2}$ мільона	„ „ 1920 — біля 8 мільонів
„ „ 1913 — „ $2\frac{1}{2}$ „	

Загально треба сконстатувати, що найбільший зріст сили професійних спілок припадає на післявоєнні роки, зокрема, на рік 1919*).

Характеристично, що не тільки цифра членів робітничих професійних спілок ізросла; змінилося й духове обличчя робітництва. Коли, н. пр., англійські робітничі спілки ще з початком ХХ. століття мирилися з існуванням капіталістичної власности, а тільки старалися в рямцях

*) Взято з Nestriepke, Gewerkschaftsbewegung 1921 i „Sozialistische Monatshefte 1922“ ч. 12/13.

цього ладу як-найбільше здобути для робітника, то вже, починаючи приблизно від 1906 р., вони що-раз свідоміше підіймають очі на всю суспільну структуру, виставляючи домагання корінної суспільної перебудови.

Коли ще донедавна англійські трейд-юніони вважалися наскрізь консервативними, так мовити, „согласательськими“, то вже величезні страйки вуглекопів, залізничників та поштовців в р. р. 1912—1914., на які весь світ дивився з запертим оддыхом, вже вони свідчать про щось протидежне: робітничі організації домагаються не тільки збільшення платні, а то просто участі в адміністрації підприємств. Та про це трохи пізніше.

Важкий досвід воєнних років і відстрашливий приклад невдачі державного соціалізму в Росії скріпив іще тенденцію, яка так яскраво зазначилася в Англії в 1912 р., коли спілка поштових службовців представила урядові докладно вироблений проєкт допущення службовців до участі в управі всією поштовою справою. Що раз то більш консеквентно підносять голоси за допущення робітництва взагалі до адміністрації підприємствами, де вони працюють. Це ця сама ідея рад, яка бурєю перейшла по всій Європі; яка передала радам робітників і селян усю політичну владу в Росії (принаймні, до часу, поки центральна влада їх не знищила); яка зродила німецькі, австрійські та чехословацькі „заводські ради“, санкціоновані спеціальними законами цих держав. Ця ідея є останніми роками найбільш яскравим виявом на-зверх змагань до соціалізації громадського життя.

*

Державний соціалізм та синдикалізм. Тут одразу слід одзначити, що у змаганнях до соціалізації існує різниця між проєктами державних соціалістів („колективістів“) та синдикалістів. Німеччина, країна Бісмарка й катедральних соціалістів, країна доведеного до досконалости прусацтва (млітаризму та централізму) є батьківщиною державного соціалізму. Його духом, ворожим усякій ідеї політичного чи господарського федералізму, просякнута вся німецька соціалістична наука — аж до недавнього часу. [Тут також оправдується поставлена нами вгорі теза про те, що хоча цілі й міняються, то не так легко міняється сам спосіб думання даного громадянства]. Зате Франція, хоч вона

під цю пору чи не найбільш централістичний державний організм Європи, дала світові доктрину найбільшої (після анархізму) децентралізації, політичної й господарської — французький синдикалізм.

Коли державний соціалізм уявляє собі соціалізацію в формі передачі всієї, а поки-що бодай великої, господарки в адміністрацію державних органів, гієрархічної бюрократії (приклад: „главки“ в Сов. Росії), то, навпаки, синдикалізм передає весь апарат у руки спілок (синдикатів) робітників-продуцентів, не признаючи за державою або зовсім права на існування, або даючи їй тільки обмежений круг діяльності. Щодо тактики, синдикалісти пропагують безпосередню господарську акцію (action directe) зорганізованого робітництва (страйки, повстання), відкидаючи шлях парламентаризму. Чистий синдикаліст мріє про дрібні, місцеві, господарські одиниці, вбачаючи в такій саме організації суспільного господарства найбільше гарантій для збереження незалежності людського індивідуума.

Практика воєнного державного господарства показала негативні сторони цієї системи; це річ загально відома. Мілітаризація муніційної та взагалі важкої промисловости в різних безпосередніх і посередніх формах перемінила фабрики в великі касарні, відбираючи робітникові й ту останню крихту особистої свободи, яку він мав у часи ліберально-буржуазного ладу; з другого боку, загарантування власникам підприємств певного, звичайно досить великого прибутку, без ніякого ризику, сприяли негавному зростові воєнних фортун. Коли до цього додати зловживання державної адміністрації, яка й собі намагалася дещо придбати з цієї нагоди, то матимемо невідрадний образ цього безмірного тягару, який наляг на все громадянство. Нічого дивного, що якраз синдикалістичного характеру змагання знаходять собі в цілявовній добі масових прихильників. Реально це виявляється в домаганню участі в управі, в першу чергу, промисловими й торговельними підприємствами самих заінтересованих: робітників, що там працюють, чи то заступників споживачів тих же промислових продуктів.

Ще одну науку приніс досвід російської революції, а саме, що не досить робітництву захопити у свої руки політичну владу, коли воно не підготовлене взяти у свої руки і провід підприємствами. Ця думка є тим здоровим зерном, яке лежить у основі синдикалізму й піддержує його при житті. Але німецький робітничий рух за останні два десятиліття

не кермувався цим принципом. Діяльність робітничих партій була в першій мірі звернена на політичну акцію, на участь у парламентарних боях, а для перебрання у свої руки управи промисловістю має свідомо не виховувано. Це й було причиною, що революція 1918. р. в Німеччині заскочила робітництво невідготівленим до такої ролі, та не довела до тривалих змін у структурі німецького народнього господарства*).

Ще одна правда виявилася в важкі післявоєнні дні. Хронічні робітничі страйки стали таким нормальним явищем, як дощ або година. Вже мало хто сьогодні думає про це, що могло б бути інакше. Разом із безробіттям і страйками констатується скрізь упадок продуктивності праці робітника. Одні стараються пояснити цей факт фізичним виснаженням населення, інші збільшевізованням робітництва. На нашу думку, тут перевести якийнебудь доказ неможливо. Але шукати виходу мусить усякий. Шукав його і д-р Ратенав, творець німецького „Kriegssozialismus“ - у часи війни, німецької хлібної картки, яка весь світ здивувала своєю організованістю, д-р Ратенав, найбистріша голова між німецькими державними й господарськими техніками, той самий, що недавно впавав жертвою змови монархістів. Він дійшов до переконання, що врятувати народнє господарство Німеччини можна тільки таким чином, коли робітника заінтересувати особисто в доброму успіху підприємства. А це можна зробити, притягаючи його до співучасті в управі підприємством. Ратенав не був соціаліст, майбутній соціалістичний лад, на його думку, не мав принести поліпшення матеріяльного стану населенню — а все-таки він не бачив іншого виходу з сучасної хронічної недуги продукції, як тільки — її демократизацію.

На цьому загально-європейському тлі зродилася майже одночасно в різних країнах ціла низка проєктів соціялізації народнього господарства. Одною з таких програм, виробленою із великим талантом, тверезістю й суто-англійським практичним хистом є англійський „гільдійний соціялізм“. Це своєрідна, одноцільна ідеологічна система, з своєю

---

*) Між іншим, подібне явище ми обсервували в житті Галицької України: чи не найбільше енергії витрачувалося на вибори й на очікування благ, які привезуть депутати з Відня. Цей психоз відвертав увагу від так потрібної „прямої акції“ народніх мас у напрямку господарської самооборони й організації.

науково-філософичною базою, яка яскраво відрізняється від ортодоксального соціалізму марксієвського типу.

*

„Неспокій праці“ в Англії. Починаючи від XVII. століття в Англії закріпився парламентарний, зпершу феодально-становий режим, який опісля крок-за-кроком еволюціонував у напрямку демократії. Ніколи англійська держава не закріпила за собою такої влади над особою, як це сталося хоч би в абсолютистичній Франції або у пруській Німеччині. В основі англійських порядків лежить глибоко вкорінений принцип місцевого самоврядування виборними органами. — Жах війни, недоїдання, військовий примус, який був новиною для Англіїця й нагадував йому ненависне „прусацтво“, примусове обмеження й регулювання споживання та виробництва, обмеження особистої свободи шляхом прикріплення робітника до фабрики, втручання держави в усі закутини господарського життя всупереч традиційному англійському на цьому полі лібералізові, — все це накопичувало силу невдоволення. Тим більше, що вже десь із 1905. р. промислово-торговельні кризи розворушили спокійне досі й релятивно-задоволене робітничє море. Ввесь той період і досі носить спеціальну назву „неспокою праці“.

Вже після бурської війни та загостреної конкуренції з боку американської та німецької промисловости реальна платня робітника понизилася. В 1903. р. закладено „Робітничу Партію“ (славна сьогодні „Labour Party“), на яку робітництво поклало всі свої надії. Та політична робота Робітничої Партії не виявила реально успіхів: у парламенті вона була занадто мала величинню, щоб могла якнебудь уплинути на поліпшення господарського становища робітництва. А дотого і світогляд провідників партії, типово реформістичний, не вдоволив мас. Вони почали безпосередню акцію. Це були відомі на ввесь світ, грандіозних розмірів страйки залізничників, вуглекопів, докових робітників і т. д. в р. 1911, та 1912. Майже всі вони почалися проти волі робітничих верхів. І від них, од мас, а не від провідників виходить постулат, який і ліг ув основу ідейного будинку гільдійних соціалістів, а саме — постулат робітничої контролі над усею промисловістю.

В р. 1914. засновано триєдиний союз вуглекопів-транспортців-залізничників. Війна не тільки не послабила цього руху, а навіть його

морально скріпила. Уряд не відважився зробити ні одного поважнішого кроку щодо реформ у промисловості, не попитавши згоди професійних спілок. Тільки за їх згодою введено працю жінок та некваліфікованих робітників, а також загальний військовий обов'язок. Очевидна річ, векселі, які уряд підписав у час воєнної скрути, мали платитися з приходом нормальних часів.

Війна закінчилася, а заплата за воєнні страждання не приходила. Робітництво реагує знову на свій спосіб — страйками. З початком 1919. р. в місті Кляйд лад заводить військо та панцирні авта. Полилася кров. Страйк організували „stop stewards“ (низча бюрократія професійних спілок) без згоди керівничих кол. Льюїд Джордж іще в р. 1917. був приневолений назначити спеціальну комісію для розсліду причини „неспокою праці“. Урядові кола носилися з думкою заспокоїти робітничі маси надією на певну участь у зисках підприємств. Одначе страчене довірря до доброї організованости англійського господарства, втрачена віра в уряд, у капіталістів та в можливість співробітництва робітника з капіталістом — все це збільшувало тільки прогалину, яку збирався загландити уряд. Одинокий вихід був би, — дати робітництву спромогу самому управляти індустрією. Несміливий крок у цьому напрямку і зробила згадана вже комісія, яка (під проводом Whitley) виробила проєкт паритетних заводських рад, що й почасти вже входять у життя.

Не від річі буде згадати на цьому місці, що анальоґічні причини покликали до життя на континенті вже вищезгадані заводські ради в Німеччині, Чехословаччині, то-що.

Одначе гільдові соціалісти цим не вдовольняються. Вони в принципі не можуть примиритися з дальшим існуванням капіталіста; на основі їхнього пляну в руки робітничої організації повинно перейти все підприємство.

*

Що таке гільдія? Щоб одповісти на це питання, треба розгорнути листи історії середніх віків. Гільдії — це добровільні брацтва (*fraternitates*), які дехто виводить із старогерманських релігійних родових звичаїв одбувати в означені дні в році спільні свята. Найдавніші відомі гільдії старофранконські, з якими боролася державна та церковна влада вже в VIII. та IX. століттях. Уже тоді їхня діяльність, не обмежуючись на релігійні обрядовости, поширювалася на господарські справи: взаємо-

допомога „браттям та сестрам“ на випадок конечної потреби, смерти, то-що. Цікаво, що члени брацтв не рекрутувалися з якоїсь одної суспільної касты, а всуміш: зі світських та духовних, шляхтичів, ремісників чи купців, чоловіків та жінок. Це були добровільні, самоуправні корпорації, які, одначе, все-таки підлягали публичній юрисдикції феодальних владарів.

З гільдій вирости згодом, між иншим, „цехи“. Та не всі гільдії перетворилися в цехи, тобто, замкнуті спілки продуцентів даного фаху в даній територіяльній окрузі. Деякі гільдії дали початок корпораціям купців, инші перемінилися у специфічні товариства самообезпечення від смерти, вогню, матеріяльного зубожіння. Торговельні гільдії, між иншими, були сильно розповсюджені в Англії; це були примусові корпорації всіх деталістів (дрібних торговців) даної місцевости, а часто й іросистів (гуртівників). Збір цих монопольних прав вельми часто носив назву „hanse“.

Така була структура гільдій у час їхнього найбільшого розцвіту. Вони заповняли все і всюди великі прогалини публичного опікування, що звичайно належало до компетенції офіційних чинників, і на цьому полі доказали багаче більше, чим могли б були зробити тамті. Вони своєю товариською організацією і просякали великі ділянки публичного та приватного життя, як цього досі ще не бувало*).

На цю середньовічну господарську організацію і звернули увагу деякі провідні діячі англійського робітничого професійного руху. В організації історичних гільдій находимо головні характеристичні риси нової науки таких теоретиків, як Ковль, Пенті, Тейлор, Гобсон та инших.

*

Гільдовий світогляд. Гільдовий світогляд виходить із основної тези, що корінь суспільного лиха не так у нерівному розподілі земних дібр між людьми, як у тому, що одна людина може панувати над другою в обмеженню свободи. На осягнення цієї свободи і звернені всі пляни і змагання гільдеїзму.

*) Handbuch der Staatswissenschaften, III. Aufl. VIII, 1089.

Гільдійний соціаліст аргументує: яка користь із того, коли робітникові дадуть кращі матеріальні умови існування, а рівночасно затягнуть його в петлю тиранії, напр., державної бюрократії. Вони залюбки наводять приклад військової організації: яка користь із того, що воякові забезпечені харчі, мешкання й малий дохід? Не вважаючи на все це, вояк ненавидить режим, який його давить, каже йому тратити свої молоді сили для чогось, що йому далеке й чуже. Він злісно гризе кайдани, якими скований. А чим різниться, напр., ідеал Троцького від цього образу? Ідеал суспільства — казарми?

Людина прийме швидче гірші умови матеріальні, коли вони їй забезпечують свободу рухів; людина ненавидить працю, коли не знає, для чого й на що її виконує. Ремісник у середньовіччі любив свій фох, бо він працював над виробом свого продукту від початку до кінця; бачив, як його думка втілялася в реальний предмет. Він любив продукт своєї праці навіть тоді, коли робив його на продаж, чи на замовлення, бо почував себе духовим батьком продукту, творцем. Це заспокоювало творчий інстинкт, що дримає в кожній людині, а що його тільки вбиває важка, механічна беззмістовна праця модерного фабричного робітника. Сучасний робітник уже не продуцент, не творець, а механічна фігура, додаток до машини. Зовсім слушно завважують гільдійці, що такої архітектури, такої штуки, яку дали світові середні віки, модерні часи, принаймні, при капіталізмі, не можуть витворити. Творець, як масове явище, сходить зі сцени, зостається тільки, як щасливий виімок (нагадує обов'язковий „Meisterstück“ челядника в середніх віках). І морального вдоволення з праці сьогодні, як масового явища, немає.

Гільдійці не кажуть, слідом за робітниками-бунтарями з доби англійських протимашинних заворушень, що треба нищити машини. Вони тільки бажають так переробити систему виробництва, щоб робітник, коли вже не може сам виробляти весь продукт, — що при сучасному поділі праці на фабриці річ неможлива, — принаймні, мав те почуття, що те, що він робить, робить для себе, для своїх дітей, друзів, чи кого-там. Щоб він мав право брати участь у завідуванні всею працею; щоб він мав перегляд усього перебігу праці в заводі; щоб не був мертвою фігуркою на шахівниці, а співтворцем діла. Щоб уся фабрика, весь вироблений продукт не був йому невідомий, а любий; щоб він не казав: це „його“, а навпаки, щоб він міг вимовити ці великі слова: це „наше“.

А досвід із державною соціалізацією показав, що робітник дивиться на державну власність не инакше, а як на приватно-капіталістичну. Даймо слово самому Ковле: „Поштовці не стали свободніші від того, що пошту націоналізовано. Таксамо, як професійні спілки нічого б не виграли на цьому, коли б їхні екзекутиви назначали міністри його Королівської Величності.“

Мало цього. Ковле доказує на цьому ж місці, що націоналізація, це остання дошка рятунку для капіталізму, коли йому за страйками, бунтами й т. д. стає важко дихати. Однаково держава капіталістові не воріг і зуміє йому, навіть при націоналізації, забезпечити відповідні прибутки.

Це твердження підпирає автор аргументом, що в наші часи держава що раз виразніше підпадає під вплив великих фінансових потентатів; властивими володарями країни стають що раз виразніше вони, вживаючи державних органів для своїх послуг.

Тому визволити працю від залежності є для гільдійців однозначне зі скасуванням зарібного рабства; треба вернути до давньої системи вольної праці для себе.

Тим то й не дивно, коли весь центр уваги гільдійців звернений на питання: як сконструувати народне господарство, щоб воно як-мога найменше обмежувало особисту індивідуальність людини та її творчі сили. Матеріальний добробут прийде аж тоді, коли людина почується свобідною [теорія історичного матеріалізму проголошує зовсім протилежну думку].

Гільдійний соціаліст виходить із того переконання, що піднести продукційність можна тільки за поміччю живих людей, бо тільки людська праця є творцем господарських дібр. А тому треба в першій мірі думати про потреби цієї живої людини.

Цю думку висловив дуже звязько Тейлор у такій формі: „Справді, зерно гільдової ідеї, це не саме тільки перебудування суспільної машинерії, а спроба нової постанови людських ідеалів... Новітня людина будує свою систему на сентиментальностях; гільдієць трактує річ науково і практично... та перш за все він цінує людську громаду кінець-кінців не по цьому, чи вона найкраще пристосована для найвидатнішої продукції вугілля, або заліза, або бульварних часописів; він її не цінує по скорості її поїздів або розмірі її світових ім-

перій. Він уперто обстоює ту гадку, що найвище мірило для оцінки суспільства, це сама людина, і що вона є тою віссю, довкола якої все повинно крутитися. Коли йому скажуть, що якась нова фабрична система потрібна, бо вона уявляє зі себе найшвидчий спосіб виробу чобіт або бляшаних коробок, то він ставить просте запитання: а чи це найшвидчий спосіб зробити людину здоровою?" (Гільдова держава, стор. 120).

Річ ясна, відразу на перший погляд, у якій мірі тут одбився специфічний англійський індивідуалізм, той самий, що між іншим, дав почин славній школі індивідуалістичної політичної економії, типової буржуазно-ліберальної доктрини, і той самий індивідуалізм, що ліг увоснову протилежної теорії — анархізму.

Хто хоче, може тут добачати і впливи: Руса, й Ніцше, і Бергзона. Особливо сильно пахне Русом або Толстим у повороті до природи, фанатична ненависть такого Тейлора до модерної культури, що вбиває всяку індивідуальну творчість.

Не все краще, що нове, — аргументують гільдійці. Звичайно людина краще згадує минуле, як сучасне або й майбутнє. Згіржливо-насмішкуювате відношення деяких „учених“, що в сучасному нам ладі вбачають безмірну „вищість“ над тим, що було в давніх століттях, не входить у репертуар гільдійців. „Коли захочемо довести, що новітні порядки кращі, ніж середньовічні, то доведеться нам одважно дивитися у вічі такому завданню. Ми мусяли б, напр., довести, що Манчестер ліпший, ніж Брігге, а Чикаго краще від Фльоренції“ виводить Тейлор. „Середні віки мали у своїй основній рисі симетрію, чим відрізняються радикально від хаотичного неладу наших часів.“

*

Гільдійна демократія. Коли центральним пунктом гільдійної науки є свобода, то другою його характеристичною рисою є своєрідне розуміння демократії.

Гільдійний соціаліст вірить у людину. Він змагає до того, щоб людині дано можливість самій управляти своїми, не тільки політичними, але, головно, господарськими справами. Одначе, спосіб самоврядування, якого домагаються гільдійці, зовсім не схожий на сучасну демократію. Гільдійці доводять, що людина, вибрана депутатом у парламент, не може з ніякого огляду успішно репрезентувати там своїх виборців. Людина —

істота така багатобічна, що нема двох індивідуумів, що були б схожі один на одного. Як же ж тут говорити про те, буцім то депутат заступає тільки-то й тільки виборців? Він може заступити тільки певну частину їхніх, напр., політичних, чи господарських інтересів. І що більше буде обмежений круг заступництва, то успішніше може бути саме заступництво.

Тому гільдійці кажуть: дійсне заступництво можливе тільки тоді, коли депутат заступатиме тільки певні, конкретні, дуже обмежені інтереси виборців.

Відсіль консеквенція: для кермування їхніх інтересів, як продуцентів, потрібне окреме тіло: „спілка продуцентів“; для заступництва тих же самих людей, але вже як консументів — знову окреме тіло, парламент консументів і. т. д. А коли все суспільство буде перебудоване на тих основах, тоді повстануть із конечности річі якісь об'єднанні центральні інстанції для координування всіх окремих, часто розбіжних інтересів, із метою мирного співжиття всіх громадян.

Оце кардинальний пункт політичної й господарської теорії гільдейзму.

Відсіль уже один крок до: „гільдій“.

І як середньовічне захоплення деяких гільдійців сильно забарвлене романтизмом, що його розбиває сувора сучасна дійсність із її великою індустрією, зі що раз більшим зростом концентрації фінансового капіталу, так думка гільдійців про своєрідну станову переорганізацію громадянства має за собою реальні дані: справді, звязки, оперті на господарських основах, виявляться сильнішими, ніж чисто політичні звязки.

Революція показала, що з розпадом держави, як політичної організації, розпадаються й інші звязки чисто політичного характеру, як земства, повітові ради, інколи навіть ради громадські (комунальні); зате звязки професійні заховуються непорушними, ба що більше, вони кріпляють коштом розбитих організацій політичних, навіть перехоплюють од них їхні функції. Чи треба мені тут пригадувати перебіг недавніх подій у Росії й на Україні?

Яка реальна сила залишилася після розпаду державного апарату царської Росії? Не були це звязки, побудовані на принципі територіальному, що сягали по владу, не повітові, губерніяльні, чи загальнодержавні „учреділки“, зложені з заступників усіх клас, а були це професійні заступництва: ради робітників, ради салдатів, ради селян, „протофіс“ які, кожний по-своєму, бажали захищати свої інтереси.

Пригадаємо собі, як дійшло до заснування Центральної Ради на Україні? Чи повстала вона як орган вибраних заступників певних територіяльних районів? Ні. Коли формування Ц. Р. було приблизно завершене, вона складалася з 212 заступників селянської ради, 158 заступників воляцької ради, 100 заступників робітничої ради. Далі йшли заступники неукраїнських робітничих та воляцьких рад, усяких освітніх, господарських та професійних спілок, і тільки в невеликій частині заступники місцевого самоврядування. Хоч така структура суспільства ще не являється гільдеїзмом, але в усякому разі основна думка тут однакова.

А це явище пояснюється не тим, наче б то творці Ц. Р. були знайомі з гільдійною ідеєю, а просто тим, що така структура найбільш відповідає реальному відношенню сил у революційний час.

Державні, територіяльні, навіть громадські звязки розпадаються, остаються при житті тільки з самої природи річі найсильніші, професійно-станові звязки. І на них треба будувати. З цього погляду думка гільдійців про перебудову господарського та політичного життя на основі заступництва господарських інтересів — наскрізь реальна.

З'ясувавши таким чином загальний спосіб думання гільдійних соціалістів, поспробуємо в коротких штрихах нарисувати плян нового суспільства, як воно уявляється гільдійцям.

*

Соціалізаційні проєкти. Основники „наукового соціалізму“, в погоні за абсолютною науковістю, обмежилися на науковій критиці існуючого ладу, доказуючи неминучість його провалу. Як саме має виглядати новий суспільний лад, тим вони, а вслід за ними і вся їхня школа, не вважали можливим ближче інтересуватися, щоб не підпасти під закид „утопічності“, під яку підводились усі пляни майбутнього соціалістичного ладу до Маркса*). Один Кавцкі в книжці „Соціальна революція“ старався розкрити заслону будуччини.

*) Свідомість цієї недостачі проявляється в марксистів. О. Нойрат у статті про „повну соціалізацію“ (Kampf 1922, II) каже: „В момент перевороту (в Німеччині та Австрії) бракувало пляну-будови... Марксизм нехтував питання про конструкцію соц. ладу, щоб оберігтися від фантастичних утопій. Питання тепер, як бути з тою справою? Утопізм Кабе або Фуріє треба відкинути, як ненауковий, як такий, що не бере в до-

Та все ж таки й йому все це в'являлося піснею далеко пізнішої будучини, ніж показала дійсність.

Події років 1917. та 1918. заскочили соціялістів без ніякої програми соціялізації продукції. Ленін розв'язав цю квестію просто: вся власть радам! Цю ж програму запозичили в Росії й німецькі робітники, та вона виявилася недостатньою. Важкий досвід кількох років породив, нарешті, безліч соціялізаційних плянів по всіх країнах. Складали їх не самі тільки соціялісти. Складали їх інжинери, комерсанти, професори. З більш голосних імен згадаю тільки Ратенав'а, Штрімера, Нойрата в Німеччині, Бав'ера в Австрії, в Чехії — інжинера Фляйшнера.

Гільдійний соціялізм не уявляє зі себе одностайного соціялізаційного пляну. На спільній, вже нами нарисованій ідеологічній канві різні гільдійні теоретики рисують пляни, що не зовсім покриваються взаємно. З найбільш популярних імен виберемо Ковле, якого соціялізаційний плян, що правда, й найбільш детально продуманий.

Схема Ковле. Всі особи, що працюють у даній галузі промисловости, входять у склад гільдії. Це не буде те саме, що сьогодняшня „професійна спілка“, бо професійні спілки гуртують, здебільшого, окремо робітників, окремо дозорців, окремо інжинерів, канцеляристів і т. д. Гільдія має згуртувати всіх співробітників даного підприємства для спільної мети: завідувати фабрикою, копальнею, фільварком і т. д. Щоб професійні спілки були готові до такого завдання, треба їх уже сьгодні перебувати на основі індустріяльній, занехуючи систему станову. — для пропаганди цієї думки й засновано „Товариство національної гільдії“.

В межах даної індустрії все побудоване на принципі децентралізації: що вищий орган, то вужча його компетенція, а саме тільки абсолютно необхідна.

статній мірі на увагу історичних умов соціялізації. Марксизм одсунув на задній плян ненауковий утопізм, сповняючи тим своє історичне завдання, ставлячи на його місце науковий історизм, який не морочить собі голови конструкціями майбутнього. Одначе нам потрібні сьгодні науково обґрунтовані студії над соціялістичним життєвим та господарським ладом, нам потрібний історично зоснований, критично обміркований — утопізм. Шляхом через ненауковий та неісторичний утопізм ми прийшли до неутопічного історизму, а цей знов, у свою чергу, маємо заступити науковим та історичним утопізмом... Минула доба історизму, починається доба утопізму.

Основною клітиною гільдії є майстерня (нім. *Betrieb*), якою заправляє „Комітет майстерні“, вибраний на рівних правах усіма співробітниками. Вища одиниця це завод. Його комітет вибирається таксамо, як майстерні. Далі йде Окружний Комітет, на половину вибраний заступниками заводів, а в другій половині становими організаціями в даній окрузі, цебто, окремо від чорноробів, окремо від кваліфікованих, окремо від дозорців, техніків і т. д.

Як бачимо, Ковле, рахуючись зі становими ріжницями посеред робітництва, старається погодити обидва принципи: принцип рівності з фактом клясової диференціяції посеред робітництва, даючи й одному і другому можливість паритетного заступництва. Це тільки вказує на реалізм автора.

На чолі гільдії, цебто, одної галузі господарства в даній державі, стоїть а) екзекутива національної гільдії, вибрана на половину загальним голосуванням по округах, тоді як другу половину заступників вибирають окремі станові організації в загально-державному розмірі й б) загально-гільдійний конгрес делегатів поодиноких станів, вибраних по округах.

Як видно, Ковле кладе особливий натиск на це, щоб уникати виборів у загально-державному розмірі. Найважливішим органом є, як скрізь, так і тут, центральна екзекутива, бо вона фактично виконує адміністрацію, вона має можливість увійти в тайни господарського механізму, й вона могла б найбільше лиха накоїти при злій волі. Тому центральну екзекутиву гільдій вибирається, як уже сказано, по округах. Тут така думка, щоб виборці могли особисто знати людей, яких вибирають, і щоб мали змогу контролювати їхні вчинки.

Звичайно, це не дає гарантії абсолютної певности. Справжня, точна контроля над народніми вибранцями останеться завжди нездійснюваним ідеалом. Та річ у тім, щоб, яко-мога, наблизитися до нього.

Інша справа зі щоденними виконавцями адміністративних функцій. Коли заводські, окружні чи центральні комітети є органами законодавчого характеру, й тому тут тільки виборний принцип можливий, то щодо урядовців цей принцип не все прикладається. Вибіраються вільними виборами всі нижчі службовики, яким не потрібне ягесь особливе фахове підготування: дозорці, кермівники бюр, навіть директор заводу обірається голосами всіх заінтересованих осіб. Зате, напр., окружний секретар, генеральний секретар, техніки, інспектори, бухгалтери й т. д. — усіх їх не вибирають, а іменують відповідні комітети (заводський, окружний центральний).

Ковле не підносить претенсій на доскональність цієї схеми. Він розуміє, що, зіткнувшись з практикою, мабуть, доведеться в ній дещо змодифікувати. Та це не повинно дотикати основної ідеї схеми: самоврядування продукції самими фактичними продуцентами. Таким чином, перевівши цю схему в дійсність, ми мали б: національну гільдію вуглекопів, національну гільдію транспорту, нац. гільдію хліборобства, нац. гільдію банків, нац. гільдію пошт, нац. гільдію народного навчання (під завідуванням учителів), нац. гільдію народного здоров'я (в руках лікарів) і т. д. А всі разом складають " Національний Конгрес Гільдій.

*

Продуценти та консументи. Відразу насовується думка: а тоді лікарська такса, або такса за навчання, або залізничий білет чи не будуть вони тоді надмірно дорогі, коли санітарною, педагогічною, або транспортною справою заправлятимуть самі зацікавлені продуценти? Питання зовсім зрозуміле.

Щоб паралізувати подібні тенденції продуцентів гільдійний соціяліст пропонує окремі організації для консументів. При цьому він виходить із існуючих уже сьогодні могутніх, особливо в Англії, споживчих кооперативів.

Скала координації взаємних інтересів зачинається вже в громаді. В кожній громаді твориться спілка споживчих товариств, організації чи комітетів, аналогічно до такої ж спілки льокальних гільдій.

Спілка консументів умовляється у спільній комунальній раді зі спілкою продуцентів (гільдій) про якість, кількість та ціну продуктів, що виробляються в даній місцевості (пекарські, ремісничі вироби, дрібна торговля, трамваї, вода, світло й т. д.). Для регуляції цін та якості інших продуктів, не льокального поширення, творяться окружні, провінціальні й загально-державні організації консументів. Національна спілка консументів творить спільно з нац. спілкою гільдій найвищу національну господарську інстанцію.

Треба завважити, що ця схема Ковле укладена в його останньому творі з 1920. р.; до того часу Ковле не добачав потреби окремих заступництв консументів, уважаючи їхнім заступником державу.

Яка роль держави в цій справі? Коли не вважати комунальних господарських рад, що мають устанавляти ціни, державними органами, то роль держави справді в цьому разі ніяка. Коли ж їх уважати державними органами, тоді роль ця виростає до поважної величини.

Гільдійний соціаліст узагалі не вірить у творчі здібності державної бюрократії. Він волить передати такі важні функції людям, що стоять близько до народу. На погляд Тейлора, „коли вчителі й лікарі не зможуть нам дати доброго народного здоров'я й навчання, то річ ясна, що нема людству виходу; було б дитинством, доручити безвихідну справу політикам і бюрократам... Коли гільдова система ввійде в життя, тоді центральна державна влада позбавиться значної частини тягарів, що перейдуть на гільдії“.

*

Система зарібної плати. Така архітектура гільдового народного господарського організму. Треба завважити, що досі гільдійні теоретики більш уваги звертали на ідейно-філософичну підвалину й архітектонічну структуру своєї будови, а ясного образу кінетики внутрішньої господарської машинерії досі не дали.

Знаємо, що гільдійці є проти системи зарібної плати, вбачаючи в ній основну ознаку особистої неволі робітника.

Отже, чи робітник у гільдовій системі не буде одержувати зарібної плати? Ясною відповіді на це гільд. соціалізм досі не дав. Коли робітник не є наймитом фабриканта, а є сам співвласником підприємства, то він повинен одержувати не зарібну плату, а дивіденду з загального прибутку підприємства. Тимчасом із принагідних висловів Ковле виходить лише те, що робітник „буде забезпечений постійним доходом“, що буде недопустимий якийсь визиск робітника і т. д. Самостійний підприємець не є забезпечений постійним доходом; він раз утрачає, другий раз зискує. На другому місці, коли говориться про установавання ціни товару, автор каже, що в калькуляцію ціни поставиться і „справедливу винагороду за працю робітника“, що все-таки виглядає трохи на зарібну плату.

Як не як, а Ковле не касує грошей і грошової господарки. Таксамо він не думає, щоб мав спинитися вільний оборот товарами; купівля і продаж не зникнуть*).

*

---

*) В такій думці чується на перший погляд ересь із точки погляду соціалізму. Як же ж: скасування приватної власності й торгівля! Та хто ближче приглянеться, чи у практичному житті цей принцип повного комунізму, навіть на засоби споживання, дасться подумати, побачить, що навіть у комуністичному ладі, де людина одер-

Як твориться ціна. В такому разі повстає основне питання: як твориться ціна продукту? Гільд. соціалісти зовсім одкидають думку про якінебудь зиски, неоправдані працею робітника. Вони відкидають тим самим земельну ренту, ренту домову і всі інші можливі роди ренти. Ціна твориться на основі дійсних коштів продукції. Вона установлюється, як сказано, у спільній комунальній раді, складеній із заступників продуцентів (гільдій) та консументів. Так у Ковле. В деякого знову ціну установлює держава. Ковле, у своїй давнішій концепції, доручав цю функцію національній (центральної) гільдії, котра взагалі мала нормувати все, що відноситься до руху готових фабрикатів (а не до самої продукції).

І одна і друга концепція Ковле виключає вільну конкуренцію продуцентів, остання в кожному разі рішуче. Зате група Пентія, що здивлюється в середні віки з їхніми дрібними господарськими одиницями, абсолютно не бажав якоїнебудь централізованої регуляції цін. Вона обстоює вільну конкуренцію поміж поодинокими гільдіями. На її думку, здорова конкуренція дає моральну спонуку продуцентам удосконалювати техніку, понижувати ціни. Тим більше, коли конкуренція мала б собі поставлені, не за широкі, межі. На певній території мали б право виконувати певну промисловість тільки виразно концесіоновані (державою) підприємства. Значить, у городі X мали б право пекти хліб дві-три пекарські гільдії, тоді коли в Ковле могла б існувати тільки одна гільдія. Нічого казати, що концепція Пентія, а з ним і Тейльора, має за собою більше практичної вартости, хоч теоретично є вона скривленням у бік індивідуалізму.

*

Зиск і рента. Погодившись на тому, що ціна на товар у гільдовій системі не може бути вища від коштів продукції, не можемо вважати тим самим питання про зиск і ренту вичерпаним. Можна в обрахунок коштів продукції вставити оплату за працю в такім розмірі, що фактично воно даватиме продуцентів-робітничові ренту. Не можна вдоволитися аргументацією Ковле, що „височінь робітничої платні буде уміркована“,

жує все пайками, не виключений обмін: хтось, хто одержав білет до театру, а не вдоволений своїм харчевим пайком, захоче обміняти театр. білет на хліб у другої людини, яка краще не доїсть, а піде в театр. Обмін продуктами (не засобами продукції) не може зникнути, як довго одна людина рійкнеться чимнебудь од другої

не установивши певно, хто буде уповноважений авторитетно й остаточно рішати про допустиму височінь платні. І з того погляду теорія вільної конкуренції Пентія більш підхожа, бо дає сякий-такий вихід із ситуації. Одначе, навіть при найбільшій централізації обороту продуктами та авторитарній реґуляції цін верховними гільдовими органами, не виключена можливість, що окремі гільдії захочуть і зможуть, при установлюванню ціни свого виробу, використати деякі природні вигоди, як близькість ринку, багатства землі, краще технічне владження то-що. Щоб запобігти накопичуванню таких неоправданих зисків, вводить гільдійний соціялізм відповідну систему податків (державних рент).

Кожна гільдія платить державі ренту як відплату за дану їй продукційну концесію (теоретично все нерухоме майно в державі націоналізується). Скаля податку (ренти) зростає зі зростом зиску. Коли гільдія забажала б надмірно піднести ціну продукту, зросла б одночасно автоматично й державна рента. (Не зайво буде на цьому ж місці установити, що, не вважаючи на неохоту гільдійців до держави, ця система державних рент дає в руки держави джерело величезних доходів, які в остаточній консеквенції зробили би з держави зовсім не те, чого собі бажають автори цього пляну.)

Сама про себе, ідея прогресивного подохідного податку, це давній постулат усіх соціяльних реформістів, який, при існуванню приватно-капіталістичної системи, ніколи не дасть бажаних результатів; шляхом пересуву цей податок у результаті все-таки заплатить консумент. Тільки при примусовій реґуляції цін на загально-державну скалю, можливі були б реальні результати: фактична конфіскація надмірного доходу підприємця. Значить: гільдова господарсько-податкова система, бажаючи припинити несправедливе творення зисків і багатств, категорично вимагає авторитативної реґуляції цін. Як же ж це погодити з висказаним нами вгорі поглядом про добрі сторони здорової конкуренції? Це проблема дуже складна; всі пляни соціялізації, не тільки гільдові, стараються не ставити щодо цієї справи якихнебудь рискованих остаточних тез.

Вільна конкуренція повинна торкатися не так ціни товару, як його доброту. Навіть при авторитативній реґуляції цін, чи то місцевими комунальними господарськими радами, чи вищого типу інстанціями — якість товару, якась його спеціальна форма, нові технічні задуми, дають дуже широке поле для попису творчим талантам, технічній досконалості,

професійній солідності. А гільдії, які б занедбували цю сторінку, за браком покушців, були б примушені припинити працю.

Така перспектива сама про себе настільки грізна, що може бути достатньою спонукою для творчої інвенції.

*

Суспільство та держава. Ми вже кілька разів були примушені зачепити ролі держави в гільдовому ладі. Гільдії відмовляють державі в суверенності; для них держава не геґлівський абсолют, сам від себе суцїй, а просто одна з форм людського єднання, цього самого типу, як нація, церква, професійна організація то-що.

Погляд Ковле такий, що держава, це єднання людей поселених на певній частині території. Так як господарські функції (продукції та обміну) полишені самим заінтересованим, застаються державі всі інші функції, звязані з побутом людей на даній території. Значить, поліція безпеки всередині, й назверх — закордонна політика. Наскільки буде обмежена цивільна юрисдикція держави зі знесенням приватної власности, цього гільдії не хочуть пророкувати в деталях. Вони вдовольняються твердженням, що всякі суперечки поміж гільдіями будуть рїшатися посеред самих гільдій; таксамо суперечки двох членів гільдії поміж собою. Також соціяльне опікування, шкільництво, санітарну опіку, мабуть, будуть виконувати відповідні гільдії. В кожному разі, гільд. соціяліст переконаний, що чим вища буде культура людини, тим менша буде роля держави, а більша — автономних організацій. Гільдії рїшуче заперечують тезу державних соціялістів, якими в Англії є школа фабіянців, буцїм то зріст цивілізації вимагає поширення компетенції держави.

Першим господарським правом держави було б: роздавати „грамоти“ т. з. концесійні листи на аренду земель, фабрик, виконування ремесел і т. и., другим — установляти або впливати на установлення цін продуктів. Це одначе такі важні функції, що на них мусить вирости далеко більша сила центрального дряду, ніж того собі бажують автори гільдової програми. Тим то дехто з них старається класти центр державної управи на федеральні, провінціяльні публичні органи. Взагалі весь гільдовий дух змагає до федералізму.

Навіть при найсправедливішій виборчій ординації легше проскочити в парламент губатому демаґогові, ніж тихому солідному працівникові.

Тому виборець повинен усе особисто знати людину, на яку дає голос. А це можливе вповні тільки при виборах по невеликих округах.

„Коли гільдія не має зійти до рівня пересічності, вона мусить зберегти різноманітність заводів, округ і національностей. Гільдія організує людські різноманітності на ґрунті людської рівності“ (Ковле „Самоврядування у промисловості“, ст. 200). Гільдійці міркують, що найбільша небезпека для людської свободи грозить не з боку приватного капіталіста, а з боку „держави-касарні“.

Господарство, зцентралізоване строго на державну скалю, метою Леніна, господарство — „єдиного хазяйственного плану“, гільдійці порівнюють із трестом, а свою систему — з картелем. Як відомо, картель, це свобідна федерація самостійних підприємств із метою регуляції деяких, головним чином, торговельних справ та питань установаження цін. У внутрішнє життя підприємств, у справи продукції, картель не втручується. Зате трест, це одноціла господарська одиниця, де самостійність поодиноких заводів затрачується. Він дає розпорядки не тільки щодо ціни товару, а й щодо платні робітникам, кількості й якості та навіть форми виробів тресту й т. й. Коли б справді, відповідно до бажання державних соціалістів, усю національну продукцію, обмін та розподіл, сконцентрувати в одному, своєрідному господарському гіпердреднавіті, тоді не було б порятунку вільній ініціативі місцевих елементів. Мусіла б запанувати одноманітна казенна шабльоновість, завмер би інтерес „малих людей“ до господарського й технічного поступу. Сказавши образово, вмерла б душа господарської творчости на місцях, переносячись у центр. Кількість творців нових господарських вартостей страшенно зменшилася б.

Сконцентрування всієї матеріяльної сили в центрі мусіло б мати і свої політичні наслідки. Не було б порятунку для особистих прав індивідуума. Ця грандіозна машина задавила б усе. Живий приклад — Росія. І чи не під вражінням цієї грізної примари виривається в Ковле оклик: „Краще мати волю самому собі вибирати свого тирана, як жити під пануванням доброзичливого бюрократа“.

*

Гільдеїзм та кооперація. Зі з'ясованої програми гільдових соціалістів щодо організації виробництва може дехто витягнути поспішний висновок, що гільдеїзм — це кооператизм. Насправжки є різниця між цими про-

грамами: кооперація ставить собі скромніші завдання; гуртус охочих людей ріжних станів для якоїсь конкретної господарської акції. Гільдеїзм хоче переорганізувати все суспільство; зокрема щодо виробництва, він змагає до цього, щоб воно попало не в руки випадкових добровольців, а в руки спілок, що вже сьогодні існують, добре зорганізованих і досвідчених професійних спілок. Це програма перебудови суспільно-господарської структури на професійно-цеховій засаді, в національному масштабі.

Характеристичною рисою середньовічних цехів була монополія продукції на даній території. Цей принцип виступає й у гільдовому соціалізмі, як уже вище показано: право виключної продукції якогось товару надає гільдії держава „свобідною грамотою“. Обставина, що в одних гільдових теоретиків це право надається тільки одній професійній спілці, а у других це монопольне право розділене між дві-три конкурентні гільдії, та обставина не відбирає все-таки гільдовій програмі цього характеру продукційної монополії. І в цьому лежить друга ріжниця між кооператизмом і гільдеїзмом.

*

Шлях до наміченої мети. Гільдеїзм, це поки-що передусім науково-літературна течія, не політична партія, тому й тактична сторінка програми в нього майже не оброблена: тільки здалека доторкає цієї теми Ковле. Він не стає зовсім рішуче на шлях синдикалізму, цебто, промислової „прямої акції“; деякі надії він має і на політичну акцію.

В арсеналі „прямої акції“ стоять, очевидячки, на першому плані страйки. Як остання зброя — генеральний страйк, та все-таки це зброя обосічна і про неї Ковле говорить обережно. „Сучасне становище робітництва вимагає скупчення уваги на індустріальну акцію й організацію“.

Та все-таки Ковле не піддається ілюзіям, наче-б-то цього вистачало для побороення капіталізму: „Я все-таки вертаю до давнього, що, не зважаючи на помилки самих капіталістів, усунення зарібного рабства можливе тільки катастрофічним шляхом. Тільки людська сила народу, який прокинувся, зможе побороти господарську силу розумного капіталізму“ (Ковле ст. 108).

Як бачимо, в цій частині панує нерішучість і недоговореність. Можливо, що живе життя дасть і соціалістам змогу побороти цю недостачу.

Першим етапом на шляху до заволодіння виробництвом, на думку Ковле, є перебудова професійних спілок там, де вони сьогодні побудовані на становому принципі, а не на індустріальному; їх треба переформувати так, щоб ув одну проф. спілку входили всі особи, що працюють у даній галузі народного господарства — від чорноробів до інженерів.

Там, де вже сьогодні ця мета досягнута, гільдові соціалісти вважають за можливе братися за ведення відповідних підприємств. Гарними успіхами може похвалитися гільдеїзм у сфері будівельної індустрії. Кавцкі у своїй останній книзі*) сповіщає: „В останні роки в Англії позасновувано будівельні гільдії, які позаводили договори з різнородними городськими самоуправами щодо будови більшої кількості домів і досі працюють так, що можна бути вдоволеним. На їхній зразок заснувалися вже в Німеччині та й у Австрії такі ж самі гільдії.“

Далі Кавцкі розказує подрібно про німецький „Союз громадсько-будівельних підприємств“, у якому беруть участь: профес. спілки будівельних робітників, фабричних робітників, малярів та ляківників, обробників дерева, металістів, технічної служби, машиністів, гончарів, каменярів, грубкарів, покрівельників, асфальтників, склярів, врешті, тапіцерів, одне слово — усіх можливих станів, які тільки потрібні при будівельній справі. (Одразу видно, чому Ковле домагається перебудови сьогоднішніх профес. спілок на індустріальній засаді: всі ці, перелічені щотільки, розсіпані, й кожна зокрема, слабі, спілки, з'єднавшись в одне тіло, можуть заходитися коло якоїсь серйозної справи.) — Окрім перелічених спілок, до „громадсько-будівельних підприємств“ приступили з деяким капіталом декілька міст, і саксонський уряд (у якому, до речі сказати, більшість соціалістична).

Це товариство предклало німецькому урядові на початку 1922. р. звітлення зі своєї діяльності, в якому, м. и., сказано: „Товариство об'єднує 200 підприємств (будівельних спілок і артілів), що працюють за одним пляном. В них працює 20000 робітників. Оборот 350 мільонів марок. Товариство свобідно конкурує з приватними підприємствами, збиваючи ціни. На всю суму одержаних замовлень товариство поставило на 40 мільонів м. нижчу ціну, ніж приватні фірми.“

*) Die proletarische Revolution und ihr Programm.

Кавцкі робить такий висновок: „Є всякі підстави для того, щоб сподіватися, що ця форма має гарне майбутнє.“ Тільки Кавцкі побоюється занадто швидко узагальнювати спроможности гільдеїзму й поширювати його на всі галузі промисловости. Він усе-таки думає, що будівельна індустрія більше, ніж яканебудь інча, годиться до гільдової організаційної форми, а це через те, що в ній грає розмірно невелику ролю фінансовий капітал, машинова техніка, зате визначну ролю має — робітнича сила.

Не можна відмовити великої рації цій заввазі, та не треба спускати з ока й цього факту, що це перша спроба, а перші кроки ставиться все в напрямку найменшого опору. Вдається ця спроба невеликому розмірно своєю силою Союзові будівельних робітників, то чому не мали б піти за їхніми слідами інші сильніші чисельно й фінансово профес. спілки, а то й за поміччю самоуправних та державних органів?

*

„Романтизм“ і оцінка гільд. соціалізму. Гільдовий світогляд зархоує дехто (напр. В. М. Штейн в перогр. „Економист“ -і № 2) до категорії „романтичного“ соціалізму. Причину для такої характеристики дає йому: „ірраціоналізм, культ героїв, підчеркування особистої активности, етичне забарвлення, що переходить инколи в релігійно-метафізичний тон“.

Справді: апостолам гільдового соціалізму не бракує патосу. Вони, як ми бачили, фанатичні оборонці свободи людини. В цьому в них багато спільного з синдикалізмом, може, навіть і з анархо-комунізмом. Та з економічного погляду важне не те, а важне, наскільки гільдова система базується на реальних господарських даних. І в користь цієї системи доводиться сконстатувати, й це загално визнають усі, що гільдійні теоретики будують не на піску.

Будувати програму на трейд-юніонах, значить, будувати на реальному ґрунті. Факт, що гільдовий соціалізм ізродився в перше не в головах інтелігенських, а в головах професійної спілки поштовців, які подали 1912. р. урядові проєкт допущення їх до управи поштової справи на основах приблизно таких, як ми вище з'ясували, служить ще одним доказом на це. Заснована гільдійцями федерація „Національної гільдії“, в першу чергу поширилася в велико-індустріальних центрах.

Англійські трейд-юніони, це господарська сила, якої ніхто не може легковажити. Кажуть, що ми, не-Англійці, просто ніяк не можемо в'явити собі реальної сили та популярності цієї організації. Це держава в державі, зі своїми урядовими установами, своїми виборами, власними фінансами. І це все діло не якоїсь „надлюдської“ сили, а мільонів дрібних робітних рук і голів. Британська кооперація обнімає сьогодні приблизно $\frac{1}{3}$ всіх домашніх господарств країни; її бюджет, товарний оборот та число урядовців перевищує щодо величині не одну самостійну державу. Англійське центральне закупівне товариство має свою торговельну флоту, має резерви капіталу, що багато разів перевищують бюджет не одної держави. Споживчі товариства Англії утримують подекуди лічниці, санаторії, публичні школи, опікуються над дітьми й матерями. Це все діло добровільної господарської демократії.

Продукційні товариства, правда, не досягли ніколи подібних результатів. Їх убиває конкуренція капіталу. Зате — вирости в небувалу силу професійні спілки, трейд-юніони. Наведені на початку статистичні дані виявляють прямо неймовірний у останні часи зріст членів і фондів професійних спілок. Цей факт дає право добачати в них нову, господарську силу, яка наростає, й яка повинна прийти на зміну сучасної, хронічно-недужої, господарської системи.

На цій, дуже реальній соціяльній та господарській силі й базує гільдійний соціялізм; факт, що доктрина така нова — вона налічує ледве біля 10 років — устигла стати такою популярною, й то не тільки в Англії, але і на континенті, свідчить, що вона зачепила за щось дуже живе.

Сьогодні, як каже К. Рікк (Kampf — ч. 4 з р. 1921), гільдійний соціялізм увійшов у таку стадію, що йому більше треба захищатися від своїх приятелів, ніж од ворогів. І хто сьогодні не реклямує його для себе: Бав'єр у своїй книжці „Большевизм і соціалдемократія“, Гільфердінг у передмові до книжки Ковле, Чернов у „Революционной России“, Карл Реннер у „Kampf“, — усі вони, й багато з ними, вітають нову доктрину теплими словами.

Можна навіть боятися, чи не стає вона просто модною? Марксисти й народники, синдикалісти і просто державні соціялісти, а то й люде буржуазних поглядів, як Ратенав, усі стоять під очевидним впливом гільдових ідей. Коли сказати образиво — крам розхапують покушці.

Безперечний своєрідний романтичний пилоч та етично-психологічне забарвлення з'єднують для гільдійного соціалізму інтелектуальні кола, що все шукатимуть собі віри, бога, яким вони готові приносити в жертву свої кращі почування.

Соціалісти вітають цю нову спробу нарисувати плястичний образ соціалістичного господарства тим охоче, що саме недавно потерпіла крах спроба будувати таке господарство методами політичними. Гільдійці не надають політичній революції за великого значіння, кладучи більше натиск на господарську еволюцію. Позволю собі навести сміливий, хоч може надто парадоксальний, погляд Тейлора на політичну революцію:

„В людських справах не відбуваються ніколи наглі переміни. Бувають політичні перевороти, що їх часописи називають „революції“; одначе тільки врядигоди вони можуть перевернути два-три камені в будівлі громадського життя. Революція — це звичайно гра банди політичних авантюристів або поліційних шпівнів, які побачили нагоду, щоб захопити трохи влади у свої руки — подібно як це буває нераз, що не так авантюристично-настрівні людці, захоплять зі стола різника якусь кістку. І як така крадіжка не зробить перевороту в торговлі м'ясом, то так же само й дике шамотіння політичних авантюристів не зрушить із підвалин кріпко осілої будівлі людства. Не був це якийсь несподіваний землетрус, що перемінив середньовічне суспільство в новітнє — а було це безмежно вперте підкопування.“

Таку ж тактику впертого, систематичного підкопування передбачає гільдійний соціалізм і для наших часів. На зміну сучасного ладу повинна виростати вже тепер нова сила — спадкоємець земних дібр капіталу і вже тепер, крок за кроком, у щоденному практичному життю, привчатися виконувати господарські функції.

Бо не політичною революцією можна змести з лиця землі якусь соціальну групу, а тільки шляхом відсунення її від виконання господарських функцій. Як довго „спадкоємець“ не вмів нічого иншого, а тільки зруйнувати діло спадкодавця, а не успішно його продовжати, так довго він виявляє, що не доріє іще до свого завдання, і старий хазяїн діла мусить вернутися з залізною консеквенцією цього силюгізму.

Гільдійці не відмовляються від насильної політичної революції, але відсувають її на самий кінець еволюційного процесу „наростання“ соціалізму в лоні капіталізму й не приписують їй ніякої особливої ролі.

Слід зазначити, що в цьому їхня наука згідна з наукою Маркса. Після сумного досвіду з будівництвом соціалістичного господарства за поміччю політичних засобів, соціалістична теорія шукає інших шляхів, вірніших, які, не попадаючи у протилежний екстрем (повної капітуляції перед капіталізмом, чи-то повної негачії політичної акції, як у синдикалізмі), давали б надію дійти до наміченої мети певнішим шляхом. Всі дані вказують на те, що шлях, указаний гільдійним соціалізмом, може стати цією середньою між державним соціалізмом і синдикалізмом лінією, на якій погодяться всі соціалістичні напрямки. В деякому разі небувало швидко поширення його ідей дає право так думати. Не завадить зазначити, що Незалежна Робітнича Партія Англії, найбільша з соціалістичних робітничих партій того краю, головний досі захисток ідеології державного соціалізму, в основу своєї нової програми поклала принципи гільдійців.

Для Українця в гільдовому світогляді цікаве усе. Українець із роду федераліст (у всякому разі сучасний Українець, як довго ще нема укр. держави, бо тоді вже напевно з'явиться й Українець-централіст, а то й імперіяліст), Українець демократ, мріє про автономну громаду (Драгоманів), і взагалі він не терпить утручання чинників зоколишніх, напр., держави, в його господарські справи.

Українець має вроджений нахил до спілкового життя (розвиток кооперації на Україні). Тільки одне, що Україна та Англія щодо соціально-господарської структури — два полюси. І щодо вдачі — Українець не такий то далекий од цього, щоб „захопити кістку з краю різника“, цебто, вистроїти революцію. Та все-таки, загальні тенденції господарського розвитку приблизно однакові в усіх країнах Європи, а основний постулат справдішньої демократії: демократизація управи народнім господарством, має для України не менше далекосягле значіння, як і для країн більш промислово розвинутих. Грунт для гільдової ідеї на українському терені до певної міри підготовлений, завдяки традиціям драгоманівського громадівства.

Література:

- G. D. H. Cole (нім. переклад), Selbstverwaltung in der Industrie, Berlin 1921
Той самий, Gildensozialismus, Дрезден 1921.
Taylor, Der Gildestaat, 1921.
Otto Bauer, Bolschewismus oder Sozialdemokratie? Відень 1920.
K. Renner, Demokratie und Rätssystem, „Kampf“. Відень 1921, ч. 2—3.
K. Pick, Die Wirtschaftsordnung des Gildensozialismus, „Kampf“ 1921, 4.
В. Чернов, Гильдейский социализм, Революция, Россия, 1921.

Крім цього, замітки в:

- L. Mises, Gemeinwirtschaft, Jena 1912.
Th. Plaut, Weitleyismus, Jena 1922.
Штейн, Новое течение в англ. социализме (Экономист, Петроград 1922 № 2).
Th. Plaut, der Gildensozialismus, Jena 1922.
K. Kautsky, „Die proletarische Revolution und ihr Programm“, Berlin 1922.

U 1522

3186252717

